

Centrale dimensioner i Grundtvigs samfundsbyggeri

Ove Korsgaard

Hvad er det, der gør Grundtvig til den store samfundsbygger? Måske er nøglen at finde i skriftet *Om Mennesket i Verden* fra 1817, hvor han gør opmærksom på, at det gamle slægtslegeme er under opløsning. Selv om han var af den opfattelse, at det gamle system endnu ikke havde udlevet sig selv, var han overbevist om, at det kun var et spørgsmål om tid, før slægtslegemet ville gå i opløsning. Dog ville han ikke selv bidrage aktivt til denne proces; "jeg (seer) godt hvor Knuden gennem Historien vil løse sig, nemlig i Opløsningen af de Baand der sammenknytte Forældre og Børn, thi Baandene kan man see, men løse dem kan jeg ikke, og gjorde det vel ikke heller, om jeg end kunde, thi det er Slægtens ømme Stæd, hvis Undersøgelse den vel neppe overlevede, og skiøndt den er hardtad forældet, er den dog endnu ikke udlevet".¹ Grundtvigs løfte om ikke selv at bidrage til slægtslegemets opløsning, holdt han dog ikke. Han blev tværtimod en slags åndelig vejleder for mange af de mennesker, der forlod slægtslegemet for at gå ind i nationslegemet, som også var en form for slægtslegeme, men en ny form.

Få mennesker oplevede skiftet fra det gamle til det nye legeme så intenst som Grundtvig. Det enestående ved ham er, at samfundets transformationsproces kan følges i Grundtvigs personlige udvikling, i hans erkendelsesprocesser, i hans kriser, i hans opgør og selvopgør. Han bidrog til såvel det gamle samfunds opløsning som det nye samfunds opbygning, hvilket fik store konsekvenser for hans syn på kirke, skole og politik.

Den synlige og usynlige kirke

For nærmere at forstå skiftet fra slægts- og husstandslegemet til nationslegemet kan det være nyttigt at sammenligne Grundtvigs forståelse af de to legemer med Luthers. Det hævdes ofte, at Grundtvig var en trofast lutheraner. Det var han også, da han var ung, men des ældre han blev, des mere distancerede han sig fra Luther som samfundsbygger. Og det skyldes, at Luther ikke kunne bruges som åndelig vejleder for de mennesker, der forlod slægts- og husstandslegemet for at gå ind i nationslegemet.

Luther brød som bekendt med den såkaldte to-sværds-teorien til fordel for to-regimentelæren, som bygger på en opdeling mellem det verdslige og åndelige regimente. Men denne opdeling etablerer *ikke* – som det ofte hævdes – et skel mellem staten og kirken, men kun mellem staten og 'den usynlige kirke'. I forlængelse af kirkefaderen Augustin skelner Luther nemlig mellem to kirker, den usynlige og den synlige. Kirken har både en ydre, synlig og højst verdslig side, og en indre, usynlig og højst åndelig side. Det er således en fejlfortolkning af regimentelæren, når kirken alene placeres i det åndelige regimente. Luther taler om to regimenter, men han kobler ikke kirken som institution til det åndelige regimente. Kirken indgår i begge regimenter. Som synlig kirke i det verdslige regimente, som usynlig kirke i det åndelige regimente. Det vil med andre ord sige, at der næsten er sammenfald mellem den verdslige øvrighed og den synlige kirke. Luther opfattede på ingen måde den verdslige øvrighed som en sekulær øvrighed og staten som religiøst neutral eller som ikke-religiøs. Enheden mellem staten og kirken begrundede Luther i det forhold, at Gud står over dem begge. I det verdslige rige hersker Gud ved sværdets tvang, i det åndelige rige ved ordets magt.

Luther adskilte ikke stat og kirke, men indførte en ny form for relation mellem stat og kirke; han tænkte ikke sin regimentelære i rum-kategorier, men i relations-kategorier.² Den synlige kirke kan betragtes som legemet og den usynlige som sjælen. Som medlem af statslegemet har man pligt til at være medlem af den synlige kirke, det vil sige statskirken. Medlemskab af den synlige kirke giver dog ingen sikkerhed for frelse. Den synlige kirke kan ikke bestemme over forholdet mellem den enkelte og Gud. Derfor er medlemskab ikke nok til at sikre frelsen. Tro er nødvendig. Og tro er et personligt og eksistentielt anliggende. Med regimentelæren blev der således skabt et åndeligt frirum. Den verdslige øvrighed hersker over legemet, ikke over sjælen. Dannelsen af det enkelte individs moral og karakter var derimod underlagt det verdslige regimente.

Luthers og Grundtvigs syn på folk og folkeånd

Husstanden er en nøglekategori i Luthers samfundsbygning. Han skrev *Den lille Katekismus* i 1529 som en hjælp til husfaderen, der skulle lære sin husstand den kristne børnelærdom. Som indledning til gennemgangen af hvert af de ti bud skriver han, at det nedenstående er, hvad "en husfader skal lære sin husstand". Forsømte husfaderen sin pligt, kunne han blive straffet.

Af de ti bud udgør det fjerde bud *Du skal ære din fader og din moder*, en hovedhjørneste i Luthers samfundslære. I buddet ligger der et krav om at udvise lydighed og ærbødighed over for husfaderen og øvrigheden. "Hvad nu et barn skylder sin fader og moder, har også gyldighed for alle, som hører til husstanden. Derfor skal karle og piger passe på, at de ikke bare adlyder deres herrer og fruer, men gør alt, hvad de ved, man vil have dem til".³

Fadersuverænitet er krumtappen i såvel Luthers samfundsfilosofi som hans teologi. For Luther er en øvrighedsperson "fader lige så mange gange, som han har indbyggere, borgere og undersåtter under sig, for gennem ham giver Gud os ligesom gennem vore forældre næring, hus og gård, beskyttelse og tryghed". Og Luther konkluderer: "Altså er der gennem dette bud tre slags fædre frem for os: slægtens, husets og landets". Men dertil kommer, hvad Luther kalder "de åndelige fædre", som er de evangeliske præster, hvis opgave det er at henvise til Gud Fader.⁴

Luthers forståelse af begrebet folk bygger på en grundlæggende relation mellem fader og folk. Der er ikke antydning af politisk individualisme i Luthers lære. Nok udfordrede Luther paven religiøse autoritet, men han satte aldrig spørgsmålstegn ved princippet om lydighed over for den politiske autoritet. Hos Luther er åndsfrihed helt adskilt fra Luthers syn på menneskenes verdslige forhold. I denne verden agerer mennesker kollektivt, i familien og i staten. I familien er det husfaderen, og i staten er det øvrigheden, der bestemmer over og regulerer medlemmernes liv og levned.

Luthers og Grundtvigs møde med demokratiet

Luthers samfundssyn var dybt forankret i en patriarkalsk struktur og kunne derfor ikke direkte overføres på et system baseret på folkesuverænitet – det være sig politisk eller kulturel suverænitet. Det skabte et legitimeringsproblem i forhold til demokrati som styreform. At Luthers samfunds- og opdragelsesfilosofi, mildt sagt, ikke understøttede det vordende demokrati, betød, at der reelt kun var to muligheder: Den ene var at omfortolke Luthers regimentelære, den anden at gøre op med Luther på de punkter, hvor hans teologi udgjorde en blokering for et nyt politisk og statsretsligt system, der ikke byggede på formynderstyre, men på folkestyre. Den mest almindelige måde at håndtere problemet på var at gøre Luther liberal og 'moderne', dvs. knytte kirken til det åndelige regimente og staten til det verdslige regimente, samt fortolke det verdslige regimente som et tendentielt

sekulariseret regimente. Dermed blev det muligt at knytte en forbindelse mellem Luthers lære om *fadersuverænitet* og demokratiets idé om *folkesuverænitet*. Fadersuveræniteten og folkesuveræniteten fik tildelt hvert sit rum, Gud faderen fik det åndelige regimente, og demokratiet det verdslige regimente. Problemet med denne 'modernisering' af Luther er imidlertid, at man tillægger Luther synspunkter, han aldrig har haft.

Grundtvig valgte en anden løsning. Frem for at klippe en hæl og hugge en tå af Luthers teologi og statsteori valgte han på et tidspunkt at gøre op med centrale elementer i Luthers tænkning.⁵ Efter 1825 henviste Grundtvig gang på gang til fejl hos Luther og hans disciple.⁶ Han gjorde således op med tre centrale dogmer i lutherdommen. Det ene var synet på Skriften: Frem for Skriften forankrede han trosgrundlaget i det levende ord i trosbekendelsen. Det andet var synet på synden. Frem for den ortodokse lutherske tankegang, at mennesket i kraft af sin natur fødes som et syndigt væsen, fremhævede han, at mennesket blev skabt i Guds billede, og om end billedet blev sløret, blev det ikke gjort ugyldigt af syndefaldet. Det tredje var synet på relationen mellem stat og kirke: For Grundtvig var den alliance, som Konstantin den Store (274-337) i 325 etablerede mellem staten og kirken, intet mindre end et stort syndefald i kirkens historie. Og dette syndefald havde Luther ikke gjort op med.⁷

Grundtvig tog imidlertid ikke kun forbehold over for Luthers syn på Skriften, menneskenaturen og staten, han kritiserede også Luther for at mangle sans for folkeåndens betydning. I artiklen *Om Kirkehistorie* fra 1847 opsummerer han Luthers syn på Helligånden på følgende måde: "Samler vi nu den christelige Oplysning hos *Luther* i en Hoved-Sum, da bestaaer den deri, at kun den *Helligaand*, og intet Menneske eller nogen Stand, er *Herrens Statholder* paa Jorden." Hvad Grundtvig savner hos Luther, er forståelse for folkeånden som Helligåndens medarbejder på Jorden. Skal Helligånden kunne røre hjertet, må folkeånden træde hjælpende til; og for at det kan ske, "maa baade Evangeliet levende og frit forkyndes for alle Folk paa det Maal, de ere fødte i, den Hellige Skrift paa *Modersmaalet* ligge aaben for alle".⁸

Grundtvig støttede selvfølgelig Luther i hans opgør med paven som Herrens statholder, men til forskel fra Luther indsatte Grundtvig folkeånden som Helligåndens medarbejder. At betragte folkeånden som en nødvendig forudsætning for Helligåndens virke, udgør et markant

brud med Luthers teologi og samfundssyn. Grundtvigs tale om folket svarer ikke til Luthers brug af begrebet folk. Strukturelt kan det verdslige regimente hos Luther sammenlignes med det folkelige regimente hos Grundtvig. Men en afgørende forskel er, at det verdslige regimente er en religiøs kategori, mens det folkelige regimente er en national kategori. Det verdslige regimente bygger på, at faderen – husfaderen, landsfaderen eller Gud Fader – er suveræn, og at folket er underlagt faderens myndighed, mens det folkelige regimente bygger på, at folket er suveræn. Luther har simpelthen ikke et begreb, der svarer til Grundtvigs begreb folk og folkeånd, og det skyldes, at folkesuveræniteten ikke indgår i hans forestillingsverden.

Den synlige stat og den usynlige nation

Inden for kristendommen er der som nævnt en meget lang tradition for at tale om to former for kirker, den synlige og den usynlige kirke. Hvordan forholdet er mellem de to kirker, har været genstand for dybsindige teologiske fortolkninger. Den fremtrædende danske pietist Erik Pontoppidan stillede i sin katekismusforklaring fra 1737 spørgsmålet, om alle kristne, der går i kirke, bliver salige. Og han svarede selv: "Nej, ikke alle den synlige kirkes medlemmer bliver salige, men bare de som er lemmer af den usynlige kirke".⁹ Det er den usynlige kirke, der er den egentlige kirke.

Grundtvig skelner ligeledes mellem den synlige og den usynlige kirke, et synspunkt han giver poetisk form i salmen *Kirken den er et gammelt hus*: Det er ikke i bygningerne, embedet eller institutionen, at Gud bor, men i de levende stene, det vil sige i menigheden og det menneskelige fællesskab. I strofe otte hedder det:¹⁰

Aldrig dog glemmes mer i Nord
kirken af levende stene,
dem, som i kraften af Guds ord
troen og dåben forene!
Selv bygger Ånden kirke bedst,
trænger så lidt til drot som præst,
ordet kun helliger huset!

Grundtvigs påstand, at ånden selv kan bygge kirke uden at have brug for præst eller drot, har indtil sidste revision af salmebogen været for stærke ord at synge ud i en kirke, der gerne vil holde sammen på sig selv. Det afgørende i denne sammenhæng er imidlertid, at Grundtvig overfører den teologiske tankefigur, at kirken findes i to udgaver, på forholdet mellem stat og nation: Staten er synlig, den kan 'ses' i form af et territorium og bestemte institutioner, som for eksempel folketing, folkeskoler og fængsler. Nationen derimod er ikke synlig, den er, som den irsk-amerikanske nationalismeforsker Benedict Anderson så elegant har formuleret det, "et forestillet fællesskab". Det er forestillet, "fordi medlemmerne af selv den mindste nation aldrig vil kende de fleste af deres medborgere, møde dem eller høre om dem. Og trods det vil der alligevel i hver enkelts bevidsthed være en forestilling om deres indbyrdes fællesskab".¹¹ Det er således ikke kun Grundtvig, der skelner mellem en synlig stat og en usynlig nation, tværtimod, denne tankefigur udgør en kerne i moderne nationalismeteor.

Grundtvig var både statsbygger og nationsbygger. Dog mest det sidste. Selv om han som medlem af den grundlovgivende forsamling og senere som folketingsmedlem direkte deltog i formgivningen af staten ved hjælp af lovgivning, er det først og fremmest som nationsbygger, han fik indflydelse. Men hvordan opbygger man forestillingen om et folkeligt og nationalt fællesskab? Det er her folkets sprog kommer ind som samfundsbygningens fundament. Grundtvig betragtede folkets sprog som nationens usynlige kerne.

Det levende ord som nations usynlige kerne

Grundtvig gjorde som bekendt et stort nummer ud af, at sproget findes i to udgaver: som skriftsprog og som talesprog. Det skrevne ord er synligt, det mundtlige ord usynligt. Derfor indførte Grundtvig et hierarki mellem det synlige og usynlige sprog. Det mundtlige ord er folkets usynlige kerne, men det usynlige kan høres i blandt andet sang og poetisk tale.

Grundtvig var stærkt inspireret af Herder, der betragtede kulturen og sproget, som det, der definerer et folk. Som barn fødes man ind i en kultur og et sprog, hvilket har store konsekvenser. Kulturen og sproget præger nemlig på afgørende vis barnets sind og sjæl. Og på den måde etableres der en pagt mellem barnet og nationen. Sprog og bevidsthed er for Herder to sider af samme sag. Sproget er ikke bare et kommunikationsmiddel, det er også en form for kollektiv bevidsthed. Ved at gøre sig fortroligt med sproget får mennesket adgang til såvel sit

eget selv som til folkets sjæl. Man finder, ifølge Herder, ikke ind til nationens kerne ved at undersøge folkets politiske historie, men dets sange og poesi. Nationen og folket eksisterer som en poetisk virkelighed, uafhængig af den politiske virkelighed, uafhængig af staten. Det er så at sige sproget, der skaber folket; sproget er selve nøglen til de forskellige nationers unikke særpræg. For Herder udgjorde sproget til det mest naturlige, det mest 'organiske' grundlag for samfundsdannelse. Ved at knytte en så tæt analogi mellem individet som person og den kollektive enhed, tænker Herder på folket og nationen i antropomorfe termer; han udstyrer nationen med en krop og en sjæl, der kan sammenfattes i begrebet personlighed, hvis kerne er et nationalt sprog.

I forlængelse af Herder fremhæver Grundtvig, at sproget indeholder hele folkets særegne tænkemåde og billedverden og al fortidens erfaringer. Den centrale litterære tekst i Grundtvigs eget forfatterskab er det store digt *Nyaars-Morgen* (1824), der består af 312 strofer inddelt i 8 sange. Digtet kan læses som en refleksion over Grundtvigs eget livsforløb og som udtryk for hans stærke vilje til selvfortolkning og sammenhængende forståelse. Grundtvig ser sig selv som "Luther hin Lille", det vil sige som en profet, der bærer en hel ny tidsepoke i sig.¹² Det afgørende gennembrud i teksten sker ved indgangen til syvende sang, som lyder således: "Nu lød over Vange / En folke-lig Røst / I Sagn og i Sange, / Til børnenes Trøst".¹³ Den stemme, som vækkes, er folkets stemme, men folkets stemme er ikke identisk med samtidens folk, hvis stemme stadig var stum. Den folkelige røst, som Grundtvig har hørt, kommer fra historien. Det, som nu bliver Grundtvigs opgave, er, som Sune Auken har formuleret det, "at forene folket med folket, således at nutidens folk ikke skal være isoleret fra det historiske folk og fra det folkelige fællesskab. Derfor kommer syvende sang til at omhandle tilblivelsen af et sprog, som kan sætte Grundtvig i stand til at møde sit folk".¹⁴

Nyaars-Morgen er måske Grundtvigs sværeste tekst overhovedet, og derfor ikke det digt, der bidrog til Grundtvigs folkelige gennembrud; det var snarere hans mange sange og salmer, der bevirkede, at hans tanker og syner fik så stor virkningshistorisk betydning, som tilfældet var – og stadig er. Efter *Nyaars-Morgen* skrev han i 1825 det storladne digt *De levende land* og gjorde efterfølgende *det levende ord* til kernen i hans tanker om kirke og skole. Grundtvig blev 'katolsk' i den forstand, at han opgav hele den protestantiske skrifteologi for i stedet at bygge

på kirkens levende tradition – på "levende stene" og "levende ord" – med dåbserkendelsen som kerne.¹⁵

Historisk-poetisk oplysning

Grundtvig drog institutionelle konsekvenser af sit syn på folk, ånd og sprog, idet han ville styrke folkeånden ved hjælp af en ny slags højskole, nemlig en folkehøjskole. Folkehøjskolen skulle bygge på "det levende ord" og på historisk-poetisk oplysning. Ordet poesi er græsk og betyder skabelse, som for Grundtvig ikke kun er en begivenhed, der fandt sted 'i begyndelsen', men er en fortsat begivenhed i såvel det enkelte menneskes liv som i samfundslivet. Et samfunds idealer, styreformers og kulturelle ritualer er alle bevægelige fænomener og underkastet tidens, historiens og forvandlingens kræfter. Når 'skabelse' er en fortsat begivenhed, må pædagogikken tage sigte på mere end evnen til at efterabe, den må bygge på en følsomhed for det, der er i sin vorden. For at bidrage til menneske- og samfundslivets fortsatte skabelses- og tilblivelsesproces må pædagogikken være det, som Grundtvig kaldte 'historisk-poetisk'. Kun en sådan pædagogisk metode kan kalde de livskræfter frem, der ligger som latente muligheder i tiden. Forudsætningen herfor var et opgør med den form for rationalisme, der alene betonedede logisk tænkning. Der skulle også lægges vægt på poetisk tænkning. Grundtvigs historisk-poetiske oplysning skulle på ingen måde ekskludere forstanden, hans mål var derimod "at få det store *Skole-Giftemaal* i stand: mellem *Forstanden* og den *Dramatiske Poesi*".¹⁶

Grundtvigs historisk-poetiske oplysning er tæt forbundet med det, som den amerikanske psykolog Jerome Bruner kalder for narrative tænkning. Ligesom Bruner skelnede Grundtvig mellem logisk-videnskabelig oplysning og historisk-poetisk oplysning og betonedede den sidste form uden at negligere den første. Hvis skolen alene baserer sig på logisk-videnskabelig oplysning, forstener livet. En sådan tilgang mangler et forhold til skabelse, det vil sige poesi og i videre forstand eros. For Grundtvig udgjorde det narrative et kendetegn ved selve det levede liv og ved historien. Og mere end nogen anden i sin samtid var Grundtvig bevidst om, at personlig identitet og kollektive fællesskaber har narrativitet som forudsætning. Såvel menneskelivet som samfundslivet struktureres af de fortællinger, der er i omløb: Ordet skaber, hvad det nævner. Men hvilken styreform var Grundtvig med til at skabe?

Fra almue til folk

Frygten for pøblen, hoben og mængden var et gennemgående motiv hos Grundtvig fra hans første politiske skrift i 1831 og frem til 1848 var. I 1838 sagde han for eksempel i *Mands Minde*-foredragene, at "Mængden nu begyndte at gjøre sin Overmagt giældende, og Mængden er altid pøbelagtig".¹⁷ I flere artikler i 1848 advarede han mod at indføre en demokratisk forfatning, fordi det ville give 'mængden' politisk magt. En sådan styreform kunne let splitte samfundet, idet enhver ville blive opmuntret til at søge sit eget bedste. Ifølge Grundtvig kan man ikke blive overrasket over, "at naar man opmuntrer *Mængden til at raade sig selv*, den da ogsaa bliver balstyrig". Indførelse af demokrati vil let medføre, at mængden for alvor vil "raade sig selv og raade for det Hele, og gjør begge Dele, som den har Hjerte og Forstand til".¹⁸

Grundtvig var ikke ene om at frygte mængden. Også den konservative tænker Edmund Burke frygtede konsekvenserne af at give 'folket' politisk magt. Det samme gjorde fremtrædende liberale tænkere som Alex de Tocqueville, John Stuart Mill og Émile Durkheim. Frygten for 'massen', 'hoben' og 'pøblen' går som en rød tråd gennem deres analyser. For hvad ville der ske, når man bevægede sig fra et formynderstyret til et folkestyret samfund? Ville folket styre til fælles bedste? I sit klassiske værk *Democracy in America* (1835/40) giver Tocqueville en kort og klar beskrivelse af forskellen mellem det gamle og det nye samfundslegeme: "I de aristokratiske nationer udgjorde alle borgere en lang kæde, som gik fra bonde til konge. Demokratiet bryder den og overlader hvert enkelt led deri til sig selv."¹⁹ Det nye system byggede med andre ord på individualisme. Men i takt med at den gamle hierarkiske sociale orden forsvinder, vokser der ifølge Tocqueville en række nye modsætninger frem, der kan medføre, at demokratiet "kommer til at tilintetgøre den åndelige frihed, som demokratiet bygger på".²⁰

Grundtvig havde ingen tiltro til, at almuen kunne styre landet. At gøre det krævede et selvbevidst folk, og en sådan bevidsthed besad almuen ikke. I artiklen *Om Borgerlig Dannelse* fra 1834 skriver han:

Almuen kan ligesaa lidt repræsentere som regiere sig selv, om Man saa end fyldte hele Stats-Raadet med dem, thi for at kunne det, maatte de først ved en høiere Dannelse være aandelig traadt ud af deres Sphære og var da ikke længere Almue.²¹

De ville i så fald være et folk med en ny bevidsthedsform. For Grundtvig var der en kvalitativ forskel på 'almuen' og 'folket'. Denne forskel var først og fremmest af bevidsthedsmæssig og dannelsesmæssig karakter. Når almuen bliver bevidst om sig selv som et folk, er almuen ikke længere almue. Grundtvig brugte også begrebspar som 'folk' og 'mængde' eller 'folk' og 'pøblen' for at klargøre den kvalitative forskel mellem de to bevidsthedsformer.

Selv om Grundtvig ingen tiltro havde til, at almuen kunne styre landet, var han overordentlig bevidst om, at folketiden stod for døren. I den grundlovgivende rigsforsamling i 1848 proklamerede han: "Stændertiden er forbi, nu skal Folketiden komme." Grundtvig ville ikke fastholde det gamle system: "hvad vi end gør, saa staaer Almuens og Folkemængdens Regieringstid for Døren, saa vi maa skynde os alt hvad vi kan at opdrage og oplyse dem til at blive i det hele Kloge og naadige Herrer".²²

Grundtvigs kritik af 'mængden' forstås ofte som en kritik af 'folket', hvilket er en stor misforståelse. Grundtvig har næsten ubegrænset mistillid til 'mængden', og næsten ubegrænset tillid til *folket*. Det gælder om at fremme den forestilling hos 'mængden', at de tilhører et 'folk'. Og det kræver, ifølge Grundtvig, folkelig oplysning og folkelig dannelse samt en ny form for skole, nemlig en folkehøjskole. Skiftet fra at leve i et samfund, hvor folk og almue var synonyme begreber, til at leve i et samfund, hvor de næsten blev antagonistiske begreber, krævede en mentalitetsændring af enormt omfang. Ændringen kan sikkert sammenlignes med overgangen fra hedenskab til kristendom for 1000 år siden og fra katolicisme til protestantisme for 500 år siden.

Skal den grundtvigske reformation virkelig fortsætte?

Som nævnt i indledningen blev Grundtvig en slags åndelig vejleder for mange af de mennesker, der forlod slægts- og husstandslegemet for at gå ind i nationslegemet. For at gøre det, måtte han på en lang række punkter forholde sig kritisk til Luther, der var fortaler for slægts- og husstandssamfundets verdensorden. *Skal den lutherske Reformation virkelig fortsætte?* spurgte Grundtvig retorisk i skriftet af samme navn fra 1830. Hans eget svar var: Ja, naturligvis skal reformationen fortsættes, men på Grundtvigs manér! Som et af "Luthers

ægte Børn” var han overbevist om, at han skulle føre den lutherske reformation videre, og at ”Morten Luther slet intet har imod saadanne Efterfølgere som jeg er”.²³ Den fortsatte reformation behøvede dog en anden form for indføring i den kristne børnelærdom, end den som Luther havde givet i *Den lille Katekismus*. Derfor skrev han *Den christelige Børnelærdom*, hvori han forholder sig overordentlig kritisk til flere sider af Luthers lære.

---

¹ Grundtvig: *Danne-Virke* bd. 2, 1817:179.

² Jf. Jørgen Stenbæk: To eller tre regimenter i den lutherske kaldsetik? I *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift*, 1990; Ida Auken: *Kunsten at skelne – om de to regimenter*. I *Vartovbogen*, 2006.

³ Martin Luther: *Den store Katekismus*, 1976.

⁴ Jørgen Stenbæk: To eller tre regimenter i den lutherske kaldsetik? I *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift*, 1990:64.

⁵ Jf. Ove Korsgaard: "Fra religion til nation som kernen i den kollektive identitet i Danmark". I Jens Holger Schørring og Jens Torkild Bak: *Udfordringer til folkekirken*, 2006:131-68.

⁶ Grundtvigs opgør med Luther har ikke været genstand for en egentlig dybdeborende undersøgelse. Dog har Leif Grane givet en fortrinlig introduktion til Grundtvigs syn på Luther i *Den uberegnelige Luther*, 1992, 133-45,. Det samme gælder Svend Bjerg: *Gud først og sidst: Grundtvigs teologi – en læsning af Den christelige Børnelærdom*, 2002, 153-61.

⁷ Jf. Grane: *Den uberegnelige Luther*, 1992:144ff.

⁸ Grundtvig: *Om Kirkehistorie*, US IX: 73f.

⁹ Erik Pontoppidan: *Sandhed til gudfrygtighed*, 1737, spørgsmål nr. 519.

¹⁰ *Højskolesangbogen*, syttende udgave, nr. 95.

¹¹ Benedict Anderson: *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso. 1991 [1983].

¹² Grundtvig: *Nyaaars-Morgen*, US IV:269.

¹³ Grundtvig: *Nyaaars-Morgen*, US IV:300.

¹⁴ Sune Auken: *Sagas spejl*, 2005:424.

¹⁵ Jf. Hans Raun Iversen: *Ånd og livsform*, 1987:81.

¹⁶ Grundtvig: *Nordens Mytologi*, Værker i Udvalg bd. 4: 59.

¹⁷ Grundtvig: *Mands Minde*, 1877:430ff.

¹⁸ Grundtvig: "Om Constitution og Statsforfatning i Danmark". *Værker i Udvalg*, bd. 5:283f.

¹⁹ Tocqueville: *Frihed - lighed*, 1961:35.

²⁰ Tocqueville: *Om demokratiet i Amerika*, 1969:63.

²¹ Grundtvig: *Skoleverden*, bd. 1, 1968:259.

²² Grundtvig: *Breve fra og til N.F.S. Grundtvig*, bd. 2, 1926:461.

²³ Grundtvig: *Skal den lutherske Reformation virkelig fortsætte?* US IX: 395